
Cartes de Josep Yxart a Joan Sardà

a cura de Rosa Cabré i Monné

Josep Yxart, que residia habitualment a Barcelona des del 1878, va conèixer Joan Sardà a través del seu cosí Narcís Oller. Aquest, a les *Memòries literàries*, explica com, impressionat pels elogis que, des de les pàgines de «La Renaixensa», feia Sardà del seu llibre de contes *Croquis del natural*, editat aquell mateix any 1879, va adreçar-se a la redacció del periòdic per tal de saber on podia trobar el crític i «tributar-li tot l'agraïment que li devia».¹ Allí mateix se saludaren i començaren una amistat que ben aviat es degué fer extensiva a Yxart. A l'estiu del 1879, quan Yxart va a Altafulla a passar les vacances en una propietat que allí tenien els seus pares, escriu a Sardà i, encara que el tracti de vostè, el considera amic seu i el convida a estar a casa seva uns quants dies, amb la seva família. L'amistat entre els elements d'aquesta tríade literària va durar tant com la vida dels qui la integraven.

Els tres amics dominaren el panorama literari català des del 1880 fins a mitjan decenni del 1890. Durant aquests anys introduïren i imposaren la preceptiva naturalista a Catalunya, i alhora els dos crítics proposaren la narrativa d'Oller com el millor exemple autòcton que il·lustrava les seves idees. Però, a més, introduïren o defensaren autors que van exercir una gran influència en la generació següent: la modernista. Sardà donà a conèixer Maeterlinck, i Yxart elogià el teatre d'Ibsen. Per a Yxart, Maragall, Rusiñol i Casellas constituïen el grup més interessant de la nova generació modernista.² I ell i Sardà, amb la col·labo-

1. Narcís OLLER, *Memòries literàries* (Barcelona 1962), p. 10.

2. Carta a Narcís Oller datada a Tarragona el 13-IX-1894; cf. *Epistolari de Josep Yxart a Narcís Oller*, «La Revista», XXII:1 (1936), ps. 74-75.

ració d'Oller, foren els qui portaren Rusiñol i Casellas a «La Vanguardia», on realitzaren algunes de les seves campanyes més significatives.³

Pel maig de 1893 se li manifestaren a Yxart els primers símptomes d'una tuberculosi laríngia que havia de causar-li la mort dos anys després, el 25 de maig de 1895. Fou precisament en una visita que Sardà i Oller li van fer a Tarragona, pel febrer o el març de 1895, que Sardà es contagià de la malaltia d'Yxart, segons afirma el mateix Sardà i el seu acompanyant en aquella ocasió, Narcís Oller.⁴ El 4 de desembre de 1898 moria a Barcelona Joan Sardà. Així, «de l'estretíssima trinca Yxart, Sardà i Oller, tan coneguda (...), ja no en quedava sinó un».⁵

De la relació epistolar entre Josep Yxart i Joan Sardà, se n'han conservat vint-i-set cartes del primer i una del segon. De les cartes d'Yxart, vint-i-quatre són a la Col·lecció teatral Artur Sedó, dipositada a l'Institut del Teatre, i les altres tres⁶ són entre els papers de Sardà que guarda la seva família, cronològicament posteriors a les de l'Institut del Teatre. El conjunt forma dos blocs, un de catorze cartes, que van del 28 de juliol de 1879 al 12 de febrer de 1883, i l'altre de tretze, que van del 4 d'agost de 1893 al 31 de gener de 1895. La carta de Joan Sardà, que no porta data, és a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, sèrie 1, manuscrit núm. 335 de l'epistolari adreçat a Josep Yxart.

Joan Sardà, a l'epíleg de l'estudi necrològic, que va llegir amb motiu de la col·locació del retrat d'Yxart a la galeria de socis il·lustres de l'Ateneu de Barcelona, apuntà la necessitat de publicar les cartes d'Yxart, perquè «leyendo sus cartas parece a trechos que se le oye».⁷ Amb la confiança que, d'alguna manera, se senti de nou la seva veu que, segons afirmà Mañé i Flaquer,⁸ feia tan amenes les tertúlies de l'Ateneu, publiquem les cartes del segon bloc fora de la primera, del 4 d'agost de 1893, i de dues de les darreres, concretament les dels dies 20 i 31 de desembre de 1894, pel seu escàs interès literari o personal. En total deu cartes, les nou primeres de l'Institut del Teatre i la darrena de la família Sardà.

L'edició reproduïx fidelment la lletra de l'original; només hem regularitzat els accents, la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules i els diacrítics. Pel que fa a l'apòstrof, mantenim aquells que coincideixen amb la normativa i els substituïm per punt volat quan no hi coincideixen. Sempre que es fa una correcció s'indica en nota.

ROSA CABRÉ I MONNÉ

3. Narcís OLLER, *Memòries*, p. 128, nota 12.

4. *Ibid.*, ps. 260 i 280.

5. *Ibid.*, p. 74.

6. Aquestes tres cartes m'han estat facilitades per Antònia Tayadella, que va fer la tesi de llicenciatura sobre el tema *Joan Sardà i el naturalisme* (Universitat de Barcelona 1978).

7. Joan SARDÀ, *José Yxart. Estudio necrológico* (Barcelona 1898), p. 74.

8. J. MAÑÉ I FLAQUER, *Cartas veraniegas*, IV: Sr. D. José Yxart, «Diario de Barcelona» (1-x-1893).

Sr. D. Juan Sardà

Eaux-Bonnes, 26 agost 1893

Amich Sardà:

Ahí-m vas sorprendre ab el teu article¹ sobre la mort del pobre Vidal y Valenciano. La impressió va ésser trista, siga qu-un ja comensa a sentir com s'aclareixen las filas y li dol, siga qu'estich jo malaltís, la mort dels altres me fixa més l'atenció qu'avans. De tots modos, may podia creure que la desaparició de D. Tano m'impresionés de tal manera. Un petit sentiment egoista, y una mica còmic, me consolà. M'habia compromès ab ell per carta, avans de sortir, a entregar-li las quartillas del discurs a últims de setembre. Mort ell, me considero deslligat de tot compromís y respiro altra vegada. Quan a última hora vaig tornà a llegir el teu article —d'home que vol alabà y dol de fer-ho— no vaig poguer menos de sonriure al trobar-me ab aquell recort de lo que habia treballat *con ahinco*, per la Acadèmia de Bonas Lletres. ¡Ah tuno, vaig pensar!... També tu-t veus aliviat de la càrrega, y encara sembla que t-en fotis! En fi, dormi en pau. ¡Si sabessis quins recorts més estranys y més llunyans de tota relació literària y d'acadèmia tenia y sabia d'ell, sens qu-hagi pogut averiguar may si ell els tenia de mi? ¡Tot ha passat y ha mort! Ya comensem a poguer mirà la costa qu-hem pujat, noy!

Endemés, vaig rebre «La Vanguardia» ab la meua nota.² ¡Gràcies! Realment no valia la pena: encara era poch precisa y una mica d'ignorant.

El mateix dia em va escriure³ en Sánchez Ortiz,⁴ molt afectuós y enviante altres números. Des d'allavoras he rebut el periòdich cada dia. ¡Noy, si vegegiss l'efecte que fa des d'aquí la política espanyola y las notícias d'aigues especialment! Totas⁵ aquellas correspondèncias de Camprodon, y Calafell y Gombreny y demés corrals, en que hi surt la poesia de la naturalesa, y el nom del majoral y *del ordinari*, y del jove apotecari que dirigeix la orquesta o ha fet un soneto... ¡oh, oh, oh!... allò no pot anà. És d'un còmic massa pujat! Luego, allò de que tots, tots els que-ns reunim al hivern, sortim ab las correspondents notas de viatge: Roca, Coroleu, el gran Coroleu, *esa veleta del gran edificio de la historia*, jo... tu mateix, si t'haguessis mogut, en Narcís, si no fes rebequerias, decidit a no escriure... Vaja, sembla cosa de criaturas. Avuy he escrit a n'en Sánchez y li dich que tot està molt bé: ¡pobre, treballa! Però és dir-t'ho a tu: fora del article teu, el d'en Casellas sobre retaulas,⁶ el meu de *Las Vengadoras*,⁷ potser massa pesat per periòdich, articles en què al menos s'hi veu serietat y gramàtica, lo demés vist en l'aislament d'aquí y tenint per tot dia «Fígaros», «Debats» y «Temps», lo demés resulta tan pobre, tan ridícol!... ¡Fins el paper! Yo, francament, «La Vanguardia» l'amago... (M'olvidava d'en

1. Joan SARDÀ, *D. Cayetano Vidal i Valenciano*, «La Vanguardia» (24-VIII-1893), i també a *Obras escogidas*, vol. I, ps. 126-130. Yxart havia dedicat a la *Rosada d'estiu*, de Vidal i Valenciano, un comentari dins *El año pasado* (Barcelona 1887), ps. 243-249.

2. *Una fiesta popular en Aguas Buenas*, narració en català, i sense signar, a «La Vanguardia» (15-VIII-1893), i també dins J. YXART, *Obres catalanes* (Barcelona 1895), amb el títol de *Ball popular a Eaux-Bonnes*.

3. Ms.: escriu.

4. Aquesta carta sembla que no s'ha conservat. Sánchez Ortiz llavors era el director de «La Vanguardia».

5. Ms.: tota.

6. Raimon Casellas, *Museo Episcopal de Vic*, «La Vanguardia» (15-VIII-1893).

7. José YXART, *El arte escénico en España*, «La Vanguardia» (17-VIII-1893).

Boixet, que no sols s'aguanta, sinó que sembla d'aquí, traduït). ¡Quina probresa la nostra!

Aném a una⁸ altra cosa. M'en està passant una ab en Mañé⁹ que no sé si hauré sigut a temps a deturar-la. Figura't que jo estich malalt y m curo aquí, d'amagat dels pares. Fins ara no·ls hi volgut dar el mal trago. Sols ·ls hi escrit una carta fetxada aquí, però dihent que hi soch d'excursió: ells me creyan a Puigcerdà. Donchs bé: en aqueixa situació especial, me escriu l'altre dia en Mañé dihent-me que acaba de escriure un article-carta, dirijit a mi, probablement a Aiguas Bonas, aconsellant-me satíricament que segueixi fent de malalt crònic, y prenent peu d'això per no sé quinas *sàtiras* contra els que l'emprenyan a n'ell des de que està malalt. L'article, per lo to de la carta, me sembla que serà dels que li agradan: literari, lleuger, fent-se el jove, y ab la seva art especial per clavar punxadas; però el cas és que m planta la notícia de que estich malalt *urbi et orbe* y de modo que l'han de rebre forsosament els meus pares, com una escopetada.

En vista d'això, immediatament li vaig escriure manifestant-li la meua situació especial y suplicant-li que reformés la introducció o fes lo que cregués convenient. Si la carta ha arribat a temps, pot haber suspès l'article que havia de sortir demà diumenge 27. Si no, l'article estarà publicat cuan rebis aqueixa. ¿Voldrias fer el favor d'avisar-me'n alguna cosa en dos ratllas? Fest-ho venir bé per què la carta arribi a Lourdes, ahont seré dijous —Al meu nom, *Hotel de la Solitude* (El perquè vaig a aquest hotel d'un títol tan significatiu, és un altre història per la vista).

Un altre encàrrech. Hi enviat un altre article a «La Vanguardia».¹⁰ Fes-me el favor d'anar-hi a demanar-lo. Per Déu y pels sans, corretjeix-me las provas y de cap manera consentis aquell *format*, per Déu ¡Qu-en lloc de 8 columnas, en fassin 12, 16, las que puguin, però no allò!

Teu

Pep

2

Barcelona, 14 s[etem]bre 1893

Estimat Sardà:

Il n'y a qu'un cri sur le boulevard! ¡Qu'est qu'il fait ce cochon-là! Il ne verine pas, bloti dans son dolce far niente, c'est a dir, dans son dolcissimo udir niente ne veder nessuno, nessun CASABAYÓ!

Però això no pot durar de cap de las maneras. Bé és vritat que jo, tornat d'Ayguas Bonas, no·n tinch prou, y m-en vaig demà a Tarragona; (José Yxart. Caballeros —12— Tarragona) però yo sóch un rentista, y tu no passas de ser un advocat... ab un magnífich despatj, despaitx, o despaig (pregunta-u als de l'«Avenç»)...

A propòsit. *La Intrusa* va ser un acontexement, que ja m'està omplint els ous. Lu Sanchas Ortigas (con li diuen a Sitjes) ya n'ha dit alguna cosa en dos *tomas*

8. Ms.: un.

9. J. MAÑÉ I FLAQUER, *Cartas veraniegas*, III: Sr. D. José Yxart, «Diario de Barcelona» (24-ix-1893).

10. Després del 26 d'agost, data de la carta, Yxart publicà un article sobre *El realismo popular a la española* i *La Dolores*, de J. Feliu i Codina, que pertany a *El arte escénico en España*, «La Vanguardia» (17-viii-1893) i a l'edició del 1894, ps. 198-219.

Amb data del mateix 26 d'agost es va publicar a «La Vanguardia» una notícia amb el títol *Eaux Bonnes* que podria haver estat enviada pel mateix Yxart. Vegeu també la nota 2 d'aquesta mateixa carta.

en «La Vanguardia».¹¹ Fins hi posa uns ¡ays! que sembla que li arrancan un caixal.

Però de *La Intrusa*, de lo que realment en penso, del efecte que-m va fer, no te'n diré una paraula: fes-ta repicar; pagan! Ara, de la música d'en Cèsar Franck y d'en Morera resumiré la opinió en la següent anècdota autèntica.

A la porta de la sala del teatro hi havia el que recullia las entradas; al vestibul immediat hi havia una criatura que plorava. De modo que: a dins feyan música modernista y a fora la criatura plorava. Y tot cremat diu el conserje a la criatura:

—Si no callas, te foto a dins!

Quan ens vejem parlarem de lo demés, que n'hi ha per set o vuit conferèncias: Còmico-sèrias-críticas-filosòficas y fins eròticas.

¡Prou!

¡Manoy, quins llibres que t'envian! Entre altres, trobo sobre la taula: *Naufragios célebres en el Cabo Polonio, Banco Inglés y Océano Atlántico de un Montivideoano!*... ¡Manoy! Però no t'envaneixis, qu-a mi també m'ho han enviat!

El Narcís està domesticant un nou dependent.

Yxart

3

Mas Barberà, 27 s[et]embre 1893

Amich Sardà:

Yo també vaig sentir molt anar-me'n sense poguer-te veure. Com t'escribia en la carta que no has rebut,¹² Ayguas Bonas y Sitjes daban per una interminable sèrie de conferèncias. A cop calent, haurian sigut divertidas. Ara, ja tot se m'ha refredat y esborrat. D'Aigües Bonas, vull dir, de las impresions d'Aigües Bonas, en vull fer una petita collecció d'articles, uns tretse, aprofitant las cartas a tu, a Narcís, al Sojo¹³ etc., y afegint-hi algunas apuntacions sobrereras.¹⁴ El capítol de Lourdes, si-l pogués escriure tal com el sentia y fins t'explicava recient arribat, podria ésser alguna cosa. Feyan anys que no havia sentit una emoció tan forta com la que-m va causà aquella Meca dels civilisats d'occident, aquellas voras del Ganges dels fanàtics d'Europa. És una cosa que no se sembla a res. Estàs vint-i-quatre horas hipnotisat per la *proximitat creguda del miracle!* No-m dono vergonya de dir dos cosas: que las camas me

11. Amb el títol de *La fiesta artística*, «La Vanguardia» va publicar dos articles-crònica els dies 13 i 14 de setembre de 1893. El primer parla preferentment de l'estrena de *La intrusa*, i el segon de la inauguració del Cau Ferrat, en ocasió de la segona festa modernista de Sitges.

12. Es refereix a la carta segona.

13. Sobre l'estada d'Yxart a Aigües Bones s'han conservat les següents cartes: a Joan Sardà, a part la del 4 del VIII, que és circumstancial, la del 26 del VIII i la del 27 del IX de 1893. De les adreçades a Narcís Oller, n'hi ha dues al seu nom, una del 31 del VII de 1893 (publicada a «La Revista», gener-juny de 1936, p. 64) i una altra del 15 del VIII de 1893 (inèdita, manuscrit 2144, sèrie I, epistolari N. Oller, Arxiu Històric Municipal de Barcelona) i una tercera és per a Esperança Rabassa, muller de N. Oller, i per a la seva filla Maria (també inèdita, N. Oller, I, 2150, I.M.H., Barcelona). Francesc Sojo, tarragoní i amic de la infantesa dels dos cosins, va ésser després el seu metge i va detectar la tuberculosi laringia d'Yxart (N. OLLER, *Memòries literàries*, p. 186); Yxart li escrivia des d'Aigües Bones per tal d'assabentar-lo del tractament segons el «sistema Cazeau» que li aplicaven. Li va enviar dues cartes el 8 i el 15 del VIII de 1893 (inèdites, epistolari N. Oller, I, 2143 i 2144, I.M.H. de Barcelona).

14. Dins d'aquest apartat d'apuntacions sobrereres podrien incloure-s'hi els dos articles que sobre Aigües Bones es publicaren a «La Vanguardia» els dies 15 i 26 d'agost (vegeu les notes 2 i 10 de la carta primera).

tremolavan, y que vaig està pensant en anar-me'n com espantat! Aquesta la primera. La segona, que vaig arribà a creure *que realment veuria un miracle en algun puesto*. ¿Com se verifica la sugestió? Això és lo que hauria descrit, sols contant lo que vaig veure. Consti sols en resumen una cosa. L'efecte que-m va fer Lourdes no és el de un santuari religiós, ni menos devot; me va semblà sols un *espectacle d'humanitarisme*: un sanatori humà. ¡*El malalt!* ¡*L'home malalt!* Vet aquí lo que veus. El clero francès ha tingut el talent d'acomodar la cosa al *élan* del sigle; n'ha fet un focu *d'humanitat*. Una administració, una organisió de la caritat, perfecta, artística, ... una mica teatral, com tot lo francès! ¡La caritat a Fransa en el sigle XIX per l'home malalt y desesperat: vet aquí Lourdes!

Me cridan per dinar y aquesta carta ha de sortir immediatament ab el cotxe qu'avuy va a Tarragona.

Ya-t contaré lo de Sitjes un altre dia o la vista.

Teu

Yxart

4

Mas Barberà, 2 octubre 1892¹⁵

Amich Sardà:

Fa un dia de sol de tardor, hermosíssim; però fa vent y fret. Aquí-m tens en el meu quarto, lluminós i trist, matant el temps. Estaba escrivint quartillas: trobo un grop, y las deixo per dar-me el gust de *fer correspondència* ab tu, sempre agradable. ¡Una distracció egoista, al camp, en dia casi d'hivern, daurat, melancòlich y en santa y llarga pau extenent-se per la planura ya mustigant-se y espampolant-se!

No tinch més que continuar la contestació a la teva, interrompuda per la pressa, quan sols habia parlat de Lourdes. ¡Seguim! Picaré d'aquí d'allà, a lo que surti.

¡Las cartas d'en Mañé!¹⁶ A la veritat, suposo que com jo creus que el comentari ha de ser curt. Ab tota la bona fe y carinyo del món, aqueix bon senyó *me fa portà els neulés*, y —com la família Güell en certa ocasió—, casi, casi deuria demanar-li indirectament que acabés prompte. Ya diu que ho farà, però fins ara m'ha posat en ridícol als ulls d'alguns (ya-ls senyalaria) dient-me el Benjamin, y l'ansiat y l'adulat y què sé yo quantas cosas més. ¡Y tot per darse el gust de tirà *xinitas* an els seus *amichs!* Y el tema de las cartas, com tot, ¡quin partit ofereix! Me recordo qu'en Xavier Aubryet ne té fins un llibre, si no recordo mal, sobre las impresions directes, íntimas y reals de la seva malaltia, desde el punt de vista del tracte y de la conducta dels amichs! Yo tinch la impresió, un xic vaga, d'un capítol publicat al «Figaro» ¡Quina diferència!

Sé que-t vas trobar a la explosió de la bomba.¹⁷ ¡Si m-en poguessis dir alguna cosa! ¡Quina xerrada fariam sobre això! Yo, des de aquí, apenas hi pogut *formar concepte del concepte* que aquí heu format del fet, però-m sembla entreveure una pila de cosas, moviments d'opinió molt interessants y significatius. Al primer moment, el dilluns, no vaig llegir més que «La Vanguardia»¹⁸

15. Aquesta carta porta data del 1892, però pel seu contingut s'ha de situar al 1893.

16. J. MAÑÉ I FLAQUER, *Cartas veraniegas*, IV: Sr. José Yxart, «Diario de Barcelona» (1-x-1893).

17. És refereix a l'atemptat de l'anarquista Paulí Pallàs contra el general Martínez de Campos, al carrer Corts, el diumenge 24 de setembre de 1893.

18. La primera crònica que «La Vanguardia» va publicar sobre l'atemptat va sortir l'endemà del succés amb el títol de *Los sucesos de la calle Cortes*.

y-m va fe aqueixa impressió de ràbia sobtada que-m solen causar las vacilacions, eufemismes y colloneries d'en Sánchez Ortiz, encenent sempre una candela al *saló de conferències*¹⁹ y recordant-se de la *libertat conquistada a costa de tantos sacrificios*. Baix aqueixa ira, vaig escriure a n'en Narcís,²⁰ y vaig creure que tots els diaris y fins la opinió se mostraban també tan frets, indecisos e indiferents en el fons, com «La Vanguardia»... Després he vist el «Diari»,²¹ els passos de las autoritats, lo del «Diluvi»...²² y çhi variat d'idea?... *No sé perquè no!* Me sembla que el criteri de la societat està fundament perturbat fins a sentir el vèrtig del suïcidi. ¡Figura't quina aprensíó! No sé res, no us hi sentit, però tinch en el fons del ànima un sentiment vago, que no acerto a expressar, de que Pallàs és simpàtic a molts que no són anarquistas; de que —excluint lo primer sentiment egoïsta de poguer-se trobar prop de la bomba— tothom sent que la societat està tan mal, tan injustament organizada que... ¡què diable!... qui hi cala foch... sab lo que-s fa, y qui representa la resistència, a caball y ab casco, defensa moltas cosas injustas y antipáticas! ¿Hi ha quelcom d'això en las conversas? Potser m'equivoco; però crech al burguès tan dispostat a suïcidar-se com al noble del sigle passat; ni més ni menos!!

Per altra part, és visible el repugnant espectacle dels politiquets volgent treure partit y profit material del fet; els uns, esfereïnt al burgès per explotar-lo! els altres, empenyant-se en amenguar el perill per fer-se ben veure de elements que ja desprecian a tothom, sentint-se una forsa! ¿Y els militars? No li faran pagar pas poch cara a n'en Pallàs la bravata! És ja una espècie de pugna personal: m'ho sembla veure-ho! En resum: el criminal ¿qui és? ¿Té còmplices? ¿Fa el fanàtic? ¿És un *cursei*? ¿És un fanàtic de debò? ¿És un criminal? Qu-en pensas?... A última hora veig que en Roca y Roca²³ ja carrega la mà contra el *autor del inícuo atentado*... ¡Vamos, menos mal! En Sánchez Ortiz ja ha tingut temps de veure que els suscriptors volien que-l digués aixís... y ho diu! Estich segur que si sabia que-ls habia de contentar regalant-los-hi *paquets de condons*, ho faria!

¡El Congrés literari!²⁴ Com sempre... ¡quina vergonya! Un Congrés de literats presidit per en Corominas!²⁵ ¡En Poggio²⁶ parlant de literatura catalana!... Vaja; ara comprench que l'està malalt té las sevas ventatjas. És ja la tercera o quarta vegada que m'alegro d'estar-ho, perquè no sofriria l'espectacle sense forts remordiments. La literatura y l'art a Barcelona, s'han acabat!; és dir: temim quaranta anys y ens adonem de que may n'hi ha hagut... ¡Corominas y Poggio! ¡Ah, y *Coroleu!*... no m-en recordava. ¡Y a tot això discutint la propietat intelectual,²⁷ y tenint de confesar que aquí, ningú s-en ocupa. Ba, ba, ba, ¡més val dexar-ho corre!... Me diràs que els Congresistas extrangers són *otros que tal* ¿Qui és en Pouillet?²⁸ Però, en cambi, n'hi havia tres o quatre, coneguts y dels que un desitjaria coneixe. Hi havia en Marcel Prevost, el de la *novela novelesca*, en Grenin-Dancourt, l'autor²⁹ de algun monòlech que hem

19. Secció de «La Vanguardia».

20. Carta no conservada.

21. «Diario de Barcelona» (30-ix-1893).

22. Probablement es refereix a l'article *Crónica diaria* sobre el consell de guerra contra Pallàs («El Diluvio», 30-ix-1893).

23. Roca i Roca, a la seva secció *La semana*, parla de l'atemptat als núms. de «La Vanguardia» corresponents a l'1 i al 8 d'octubre de 1893.

24. Congrés de l'Association Littéraire et Artistique tot just acabat de celebrar en aquella data.

25. Eusebi Corominas fou el president del comitè organitzador d'aquest congrés.

26. Salvador Poggio va intervenir en alguna discussió del Congrés, com la del dia 27 a la tarda, segons la nota de «La Vanguardia» del dia següent.

27. Aquest fou un dels temes centrals del congrés.

28. Eugène Pouillet, president de l'Association Littéraire et Artistique Internationale.

29. Ms.: «L'autor», afeït sobre el mot «el», que deixa penjat i que no anulla.

sentit als italians... y potser a n'En Peyo dant-lo per seu. Y sobretot, hi havia en Max Nordau l'autor del *Mal del segle*, de *Las mentidas convencionales de nostra civilisació*, y d'aquell llibre de què-m parlavas³⁰ quan yo era a Ayguas Bonas. ¿Què no us heu adonat que'l teníau a Casa? ¿Com no l'heu portat un dia a can Justin, dos o tres? Y els del «Avens», que-n parlan, ¿no li han dit res?... Ba, ba, ba!

Endemés, lo de Sitjes és digne d'una xerrada llarga. A mi, *La Intrusa*,³¹ representada, em va fer tot l'efecte: el final, un gran efecte; però la vaig trobar una mica llanguida y mal graduada la emoció; és dir, que al principi hi ha coses que fan més terror que al mitj; al mitj decau! Me semblà també que, devant d'un públich de debò, aqueixa languidès y fins puerilitat d'alguns medis hauria tentat a algun guason y esvanit la emoció. En una paraula, que podia acabà malament. En aquest sentit, el públich profà de Sitjes va tenir paciència y-s va deixà amagà l'ou. Tot lo que hi dit, ho repetia, explicava y comentava jo ab tota franquesa en el rotllet dels més entussiasistas. La veritat és que tots hi convenien com *reparo crítich*, malgrat l'efecte que va ésser intens, sincer y fondo en tots els que sabiam de què-s tractava.

Ara, donar-li jo a la representació y a la vetllada las proporcions d'una solemnitat *novíssima*, un triomf dels que-ns han de arreconar,³² això, la veritat, no ho vaig saber veure. *La Intrusa* era un quadro realista, tal com tots nosaltres ja-ls hem somiat; la escenografia, ben presentada, feta de mà d'artista, no tenia res de particular... Aixís és que quan me trobava ab els Cortadas y els Galcerans, xarrupant de gust, com si-s tractés d'una batalla del *Hernani*³³ a Sitjes, me sentia yo per dins, ja expert, ja home, pensant lo que ya-s pensa a la nostra edat: «¿però és que són criaturas o què?... *Perquè això és la invenció de la tartana!*» ¿M'entens? Vet aquí el contrast entre els entussiasmes de què hauràs sentit parlar, y hauràs vist en «La Vanguardia» y la meva impressió de debò! Res: bastanta criaturada.

No obstant, per dar-te més complexa, és dir, més verdadera la psicologia de la cosa, haig d'afegir que els mateixos entussiasmats dubtaban una mica del èxit antes del estreno; feyan ya brometa dels massa càndidos etc. Per exemple: davant els ensaigs, ells mateixos se van convense de que alguns rasgos de la obra resultavan puerils y farian riure. En Casellas, además, va alterà la traducció massa directa y poch *literària* d'en Fabra, com li va semblà... En Casellas, el més literat y ja menos jove y molt desconfiat del èxit (y *fins del mèrit de la cosa*), li va dar el caràcter que va volgué... De aquí, les críticas... Després, van tenir duptes si la interpretació *realista* era o no era la encertada. Un Font que ha vingut fa poch de Bruselas, els hi va sortir ab l'estiribot de que a Bruselas ho recitavan *ab melopea!*... En quant a la música d'en Cèsar Franck... ningú hi creya sinó en Cortada: els músichs que la tocavan, particularment, en deyan fàstichs y-s divertian ab els mansos que sols perquè era

30. Aquesta carta, que sembla que no s'ha conservat, podria fer referència a l'obra *Degenerescence* de Max Nordau que llegirà l'agost del 94 durant la seva estada a Ciurana, segons la carta vuitena.

31. El dia 13-ix-1893, durant la segona festa modernista de Sitges, s'estrenà, per primer cop a l'estat espanyol, *La Intrusa* de Maeterlinck.

32. En una carta d'Yxart a Oller, datada el 13-xi-1894, es llegeix: «Tot aquest moviment modernista d'ara ¿què és? Tres xicots nous: Rusiñol, Maragall i Casellas..., però que cerquin quadrilla..., que busquin, tres i tanca!...» («La Revista», gener-juny de 1936, p. 74).

33. En una carta anterior dirigida al mateix Sardà, i datada a Tarragona el 12-ii-1883, Yxart manifesta la seva admiració per Victor Hugo: «Yo de qui estic enamorat és de Victor Hugo. L'altre dia cau a les mebas mans *Ruy Blas*. ¿L'has llejijt? Quin dramàs! quines imatjes! quin diàlech! Gros, gros... A las pocas horas, lleijeixo un discurs que va fe'l 47, ab motiu d'altres projectes de proscripció (...), que magnífich! Aquell home és un jegan, l'home de més geni poètic del segle.»

nou ho trobaban bo... En fi, noy, director de concerts, espavila't y creu-me, no-t moguis d'en Beethoven y d'en Wagner: en una paraula, dels *vells*... ¡Qui ho diria! ¡Wagner, vell!

Estich cansat, prou. No diràs que no-t dono notícias
Teu

Yxart

Si al teu germà no li vingués malament y a tu no-t semblés importú, desitjaria que li escribissis demanant-li que-m cobrés de «El Imparcial» l'últim article. És el titolat *Literatura catalana — Poesias y poetas* y me'l van publicar ignominiosament en dos números: el de 28 de agost y el 4 de setembre. Val quinze duros, com l'altra. Fes constar que no-s pensi que ho prenc per vici això de fer-lo cobrador, perquè no ho faré més. Si he de continuar escrivint, ya m'arreglaré ab l'Ortega Munilla.

5

Tarragona, 12 janer 1894

Amich Sardà:

¿Y donchs, què fem? No veig qu'escriguis ni tinch notícia de que-t moguis per res. Suposo que-t passas els dematins de peu en el despaig escoltant bestiesas ab tota paciència, o convencent als magistrats adormits y venuts contra en Soló.³⁴ Presumo que després t'en vas a sentir aqueix jurisconsult en la penya del *Ateneo*. Y endevino, per fi, que a la nit treballas y barrejas sentèncias del Supremo. Para't una mica: reflexiona que no hi ha soledat com la meba soledat y escriu-me quatre ratllas ben posadas, *sobres* la literatura barcelonina, els projectes d'en Narcís, las riallas sanguíneas d'en Casellas, las cabòrias dels *pequeños* y l'article més d'art *seriós* de la «Revue Bleue». Tinch fam de saber tot això y lo que s'hi sembli. Aquí d'això no-n tasto ni gotas, perquè «La Vanguardia», l'únic periòdic que llegeixo, m'entera sols de lo que dihuen la dona de Salvador,³⁵ en Zulueta y en Navarro Reverter, l'etern castellà, salvador (un altre salvador) dels nostres interessos, fora d'en Sánchez Ortiz, un altre castellà que hi fa la contra en nom nostre.

Yo estich fet un canonje. Si tardo a tornà, seré un de tans masovers qu'nau-reu conegut: un Botet, un Martí y Folguera, un Ramon Vidales, etc. Me llevo a las dotze y passeio; dino y passeio fins a las cinch. A les cinch, me fico a casa y escrich en *El arte escénico* fins a las vuit. Sopo, llegeixo fins a las tantas y torno a comensà. Fa més de vint dias que no hi sortit d'aquest preu fet ni dugas vegadas.

Tu diràs: ¿com, escrivint tant, no envias res? De primer, perquè-m costa molt. Sóch un cuch de seda que may té el fil prou prim y torna a comensà. No sabs lo qu-és escriure, absolutament aislat. No sé com els cuchs de seda s-en surten. Segonament: perquè vull donar tot lo que tinch d'una vegada y acabà seguidet, sens interrupcions. Estich acabant tres articles d'aprop de trenta cuartillas cad-un: l'Ibsen simbòlich -els parnassistas y neo-romàntichs- els simbolistas francesos -Maeterlinck- el teatro místich -las pantomimas y... quel-com més. Ya ho veuràs: un munt de trenca-colls.

En Sánchez Ortiz me va sorprendre l'altre dia molt agradablement ab una

34. Soló (Atenes 640-650 aC), poeta i polític. Va fer una legislació basada en la igualtat dels atenesos.

35. Santiago Salvador, anarquista, autor de l'atemptat al Liceu el dia 7 de novembre de 1893.

visita per a mi molt curta. ¡Tan bon xicot com sempre! Per desgràcia, els importuns (l'etern importú) en compte de deixar-nos sols y parlà de vosaltres un rato, ens van portà al museu arqueològich y a la *falsa braga*! ¡Fins volian que vejés un cafè nou!... Decididament té rahó Schopenhauer.

Hi tingut carta d'en Galdós³⁶ invitant-me al estreno de *La de San Quintín* que serà d'aquí quinze dias. Està carregat fins al cap de munt de las dificultats ab què ensopega. La comèdia —diu— és sociològica y escrita ab tal olvit de *toda receta* que tem un fracàs. Però's coneix que la febre del teatro s'ha apoderat d'ell y crema com un llucet.

Com contrast, la carta d'en Pereda,³⁷ que ja ha rebut las indulgèncias³⁸ (això va per en Narcís). Las considera suficients y escriu agraïnt (per en Narcís altra volta). En un pàrrafo cervantesch, del Cervantes del final del *Quijote*, d'una melancolia noble y ferma, diu que segueix portant la creu cap al seu Calvari, sols aconhortat, en vista de que el camí ya no ha de ser llarch. Acota el cap y beneix a Déu ab frase mística.

¡Per tot lo mateix! ¡Obstacles y desdítja! ¡La fi de tot!

La meva: «¡Té, ves, ya hi representat prou!»

Una abraçada a n'en Narcís, a qui escriuré un altra dia.

Teu afm.

Yxart

6

Tarragona, 29 enero 1894

Amich Sardà:

Acabo de rebre la teva, quan me disposava a escriure't. Ya-t recordava ahir en una carta a Narcís,³⁹ suplicant-li, per si ell no podia, que cuidessis tu de corretgir-me l'article sobre Maeterlinck⁴⁰ e indicant algunas modificacions imprescindibles. Però parlem avans d'altres cosas.

Moltas són las que-t voldria dir. No obstant, com hauria d'escriure moltas carillas per dir-ho tot, picaré d'aquí y d'allà y deixaré *tout mon plein* per quan tinga el gust de veure't. Me conuenso de que una carta no pot substituir a una conversa, per molt expansiva que sigui (la carta).

Participo de tots els teus pesimismes y *morositats*, y a pesar del meu caràcter, que l'Estanislao Figueras⁴¹ havia definit ab aquesta frase (a veure que-t sembla). —En Pepe té la *carn fofa y l'esperit somiador*— a pesar d'aquesta fluïxetat, els anys me van portant a apreciar molt més cada dia *las condiciones de voluntad*: energias, resolucions, activitats, entusiasmes, ideals de treball, de

36. Aquesta carta no s'ha conservat. Només en coneixem, en part, el contingut per la resposta d'Yxart datada el 8 de gener de 1894; cf. Rosa CABRÉ, *Epistolari Galdós-Yxart*, a «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», vol. III (Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1981), ps. 213-215.

37. Entre les cartes de Pereda a Yxart o a N. Oller no n'hi ha cap que, per la data o pel contingut, puguin ésser aquestes.

38. Pereda tenia interès d'aconseguir indulgències de tots els bisbes de l'estat espanyol per al seu traspassat fill Juan Manuel, i en una carta datada a Polanco el 7 de novembre de 1893 demana a Narcís Oller que faci les gestions prop del bisbe de Barcelona (N. OLLER, *Memòries literàries*, p. 256).

39. Aquesta carta no es troba entre les d'Yxart que guardava Narcís Oller.

40. L'article sobre Maeterlinck es publica a «La Vanguardia» (1-II-1894) i correspon a la sèrie que s'edità amb el títol *El arte escénico en España*, vol. I (Barcelona 1894), ps. 271-288.

41. Estanislau Figueras era cosí germà d'Yxart per part de les respectives mares.

sacrifici, de valor, de lluyta decidida etc. Com realment això és lo que no s trova en las actuals generacions —ara, precisament que ve la *gran guerra*—, sento com tu el malestar, el desencant y fins las rabietas que produheixen ara els espectacles colectius, indecisos, descompostos y d'una atonia mortal, tot enrabiant-me igualment contra las personas conegudas y contra mi mateix, per no haber encertat en aqueix punt de la educació del caràcter. És el timó y sens ell, ¿què hi fa que tinguis velas y casco? La vida, qu'és un viatge d'argonauta, se 't converteix en un passetj de *clubista* de regatas: ¡*la goma del mar!*... Però tornem a la gent. Desenganya't, noy!: això s-en va, això s'enfonsa depressa, depressa; nosaltres mateixos ho veurem, y veurem horrors. Cada dia ho crech més fermement, y de vagadas fins ab por, ab por egoista, individual. N'hi ha per poch anys. Estem veyent, no las tacas moradas de sota las orellas del cadàver, quan té poch dias, sinó la *licuafecció* del enterrat de mesos. Es brut, però és cert. Ya has vist lo de Sicília; ya veus lo d'Andalucia; aquí, a la conca de Barberà, la misèria és tan gran que cada dia arriuan notícias de que poch els hi falta per llensar-se a las carreteras a bandadas d'afamats, ab la fals al puny. A Fransa, segons me diu un amich qu-en va arribà fa poch, tothom està per l'indult d'en Vaillant,⁴² carregats dels diputats que tenen, y ab aquella complicitat vergonyant e indirecta de la classe mitja que no se sent forta en el seu dret. Tot fa creure que els de baix, els bàrbaros, estan promptes per l'asalt decissiu, rabiosos y, lo qu'és pitjor, conexedors de la seva forsa irresistible y en cambi els de dalt, extenuats, cobarts, vacilants, sens esma, sens cohesió y, sense la convicció del seu dret y de la justícia de la seva causa, ya no fan més qu-esperà l'hora, o procurant distreure's, o ab suhors frets y bascas com aquell *Neron* d'en Novelli⁴³ amagat en una barracota. ¡Cap caràcter, cap virilitat, cap arranque de salvació!: ¡ni un arma ab què suicidar-se!... Però ¿ahont sóch? Me sembla que faig el lírich!... *Dexem-ho.*

¡La nota del ximple d'en Goye!⁴⁴ ¡Té rahó que res n'hi dit a Narcís aqueixos dias! Me va fer riure y m va molestar! ¡Quin dret té aquell infelís a posar-me en ridícol per dar-se to! ¡Com en Sànchez Ortiz ho va deixar passar? No li perdono. L'un y l'altre me la pagaran quan escrigui les impresions d'aquesta temporada, sol en una ciutat fòsil, levítica y burocràtica. Barcelona estarà com dius, però vosaltres no podeu imaginar la immensa distància que separa encara al més imbècil mitja-cana barceloní d'un gefe de partit de Tarragona y fins del mateix arquebisbe. Si ls posas de costat, un Godó te semblaria un... *Villemaissant!*...⁴⁵ vist des d'aquí! ¡És cosa de riure! Lo *repetit* de las petitesas és casi indescriptible per microscòpich. No hi ha Balzac, en las *Scenes de province*, no hi ha Santanders, ni Vetustas de Pereda, o d'Alas, que no semblin d'una convenció... engrandida, perquè al fi, la literatura de lo petit, no pot arribar tan avall sens caure en lo anodí. La meua terra, per això, ya s'ha distingit sempre per aqueixa falta d'esperits. La capital de la *gent del llamp* és un caliuet ple de cendra. Yo m'ho he arreglat, no obstant, de manera que la població no siga per mi sinó un *sanatori* gran. En Goye pinta bé; passetj per la dre-

42. Vaillant, anarquista, fou qui atemptà amb una bomba contra el parlament francès, el 9 de desembre de 1893.

43. Yxart va escriure una crítica a aquesta representació de Novelli, actor que admirava molt, a «La Vanguardia» del 17-vii-1889; després aquest article fou recollit al volum *El año pasado* (1890), ps. 287-292.

44. Goye, corresponsal de «La Vanguardia» a Tarragona, va publicar una nota parlant dels passeigs d'Yxart per aquella ciutat, durant les llargues estades de convalescència que hi va passar els darrers mesos de la seva vida. La nota aparegué el 24 de gener de 1894.

45. Villemaissant (no Villemaissant), periodista francès que va néixer a Ruan el 1812 i morí a Montecarlo el 1879. Del 1840 al 1865 es dedicà a la fundació de diverses publicacions periòdiques, entre les quals destaca «Le Figaro», que Yxart llegia sovint, com es pot veure a les cartes primera i quarta.

ta, passetj per la esquerra y a casa. Encara aixís, m'agafan alguna vegada importuns y amichs que's creuen que m'han de distreure. Però, en qualitat de malalt y declarant-me extravagant, sempre que ve a tom, hi conseguit la llibertat. Si no fos aquesta, ¿qui ho aguantaria? Però en el cas en què'm trobo, cuidant-me y obligat a metodisar la meua vida, hi arribat a apreciar (al fi, *la quarentena!*) ventatjas de confort, repòs, independència, sol, aire, etc., quantes no pesavan res en las meas balansas. De vegadas l'aburriment m'aclapara; a las nits, quan tothom dorm, me corprenen tristesas fondas del pròxim passat que no puch sacudir, que no minvan encara: un estat de sentiment y de tendresa que sols yo comprench y que no he d'explicar a ningú. Són horas dolorosas. Però al dematí següent, quan me veig atès, estimat, rodejat d'atencions, lliure per tot lo dia, y esperant millorar, la soledat se'm fa soportable. Me basta interinament la preocupació d'acabà el llibre,⁴⁶ y el tornà a veure'ns habent fet alguna cosa. ¡Si-m posés bo!

Perquè, además, hi ha aquest altre: que no sé lo que-m tocarà fer. Com ya hi dit repetidas vegadas y vosaltres veureu, estich més gras que may, però també més afònich que may, sempre costipat, ab tos a las nits, y ab propensió a cansar-me al pujar costas y escalas. Tot això-m⁴⁷ té perplexe, tranquil y aprensiu, segons las horas. ¡Ya voldria que el temps s'alsés definitivament per pendre una nova determinació!

Me sembla que l'article⁴⁸ no t'ha fet el pes. Hi ha una desviació al final del apartat del Ibsen, y falta d'afirmacions categòricas, o sobra de *distingos* en tota aquella secció. Y és que porto a dins, respecte del Ibsen, dos conviccions antitéticas. Y són: *no m'agradaria pel nostre país el seu individualisme anarquich. M'agradaria, en cambi, el seu intelectualisme en el drama.* Vet-t'ho aquí tot. No poguent-lo alabà *d'emblée* —mirant als nostres lectors— el resumen d'aquella part se ressent d'aqueix eclecticisme. Baix un aspecte distint del que té la frase acostumada, també dich: el nostre públich no és per ell; també penso ab el públich, sols que yo ho dich, per lo que toca al fons, y altres se refereixen a tot *drama intelectual*. Y com tu ets dels que preguntan: ¿y qui és el públich?, d'aquí, potser, que aqueixa distinció, confosa y d'última hora, treu energia al judici definitiu. Com tu ets del ofici, potser ho has notat, de segú! D'això-s ressent aquell tros. Però yo crech que quan vegis tot el resumen en conjunt, llegit d'una vegada y tornant-lo a emprendre desde el principi, y atenent al final, desapareixerà aqueix judici de detall.

Algun⁴⁹ altre toch falta també a tot lo referent al teatre poèlich,⁵⁰ però ja-n parlarem.

El judici, l'article d'en Maeterlinck me sembla que t'agradarà més. Yo n'estich content, perquè és de raig y categòrich, y escrit sens necessitat de reservas. No li diguis res a Casellas, si no l'ha vist —que no ho crech— però parlo en efecte d'ell⁵¹ (sens nombrar-lo) donant-li la rahó. —Diga-li a Narcís que t'en-

46. Es refereix a *El arte escénico en España*.

47. Simptomatologia de la tuberculosi laríngia.

48. D'Ibsen, Yxart en parlà en dos articles publicats a «La Vanguardia»: un el 19-x-1893, que ocupa les pàgines 241-255 del primer voium d'*El arte escénico*, i l'altre el 25-i-1894, que a l'edició del llibre es troba a les pàgines 257-271. Crech que l'article a què es refereix Yxart és el darrer.

49. Ms.: alguna.

50. Les referències al teatre poètic aparegueren publicades al final del primer article sobre Ibsen, abans esmentat, i a l'edició ocupen les pàgines 263-271.

51. Casellas a la representació de *La Intrusa* feia el paper de vell. Yxart, a l'article corresponent a *El arte escénico* publicat a «La Vanguardia» el dia 1-II-1894, diu: «*Los conocedores de la teoría del autor [Maeterlinck] (...) no viéndola totalmente realizada en la representación, lo atribuían (...) al exceso de caracterización del anciano ciego. ¡No! para mí, no era el actor el culpable, sino la misma representación, que no consistente esa indeterminación ideal en un personaje dramático; éste resulta siempre en las tablas un hombre vivo*» (p. 283 de l'edició del 1894).

senyi la meva carta⁵² y cuideu de las modificacions qu'indico.

El tercer article és el va-y-tot y-m sembla interessant.

¡La unitat y equilibri del llibre!⁵³ ¡Ay, noy, ya no hi penso! ¡Com és possible, compost sobre la marxa! El primer tomo⁵⁴ resultarà ab tres capítols sols, ¡tres capítols! La introducció -La història- y -El drama! ¡Ya veus quin cap-gros! Però ¡què hi farem! ¡Otro día será!

Has llegit *Palique*?⁵⁵ (Clarín). Conté tots els articles antipàtics d'ell, però n'hi ha d'una forsa satírica de primera.

¿Has llegit *Torquemada*? És una noveleta entretinguda y prou, però ahont en Galdós dóna un pas més en el seu estil d'una riquesa y naturalitat de mestre. El primer capítol, publicat per «La Vanguardia»,⁵⁶ és precisament el dolent del llibre. Lo demás és agradabilíssim.

Sempre teu

Pepe

7

Tarragona, 22 febrer 1894

Amich Sardà:

El dia següent al d'haver rebut la teva⁵⁷ vaig veure el teu article sobre *Dolores*⁵⁸ que-m va agradar moltíssim, tan ple d'idees, tan fondo, y penetrant fins al moll del os. An en Narcís ho vaig escriure afegint que m'havia descorasonat comparant-lo ab els meus.

Aquestos, com has vist, han sofert un altre interrupció⁵⁹ gràcies han al *trancazo* del papà, a la molèstia d'una manxiula que m'he posat jo aquestos dias, y a una inèrcia invencible que-m sobta de vegadas, casi com una malaltia cerebral. No sé com explicar-ho: és com una extranya visió de la nulitat, de la pesadez, de la pedanteria, del candor infantil de tota teoria sobre arts (que s'empeña en explicar y resoldre problemas que no-s resolen sinó ab obras y que no valen sinó per las obras)... una visió, dich, de tot això, que m'empe-reseix, m'encadena la ploma, me treu els graus de calor, fins físich, necessaris per escriure. Després me passa y torno a comensar. Però aqueixos dias, ab las molèstias del malestar meu y de casa, m'ha agafat fort. Además, m'aburreixo, m'aburreixo, m'aburreixo. No veig a ningú, no sento res, res; no faig més que

52. Carta a N. Oller datada a Tarragona el 27 de gener de 1894. Va ésser publicada a «La Revista» (Barcelona, gener-juny de 1936), p. 67.

53. Segons Sardà, «*El arte escénico debía encerrar dentro del plan del autor el cuadro completo del teatro coetáneo en España; los autores, los actores y el teatro propiamente dicho, o sea, el conjunto de artes escenográficas que dan a aquellos y a éstos el marco y vestidura para sus creaciones. La primera parte, la de los autores, es la que puede darse cuasi por completamente terminada. (...) Del catalán pensaba hablar en su día*» (J. SARDÀ, José Yxart. *Estudio necrológico*, p. 62).

54. Es va editar el 1894.

55. La primera edició de *Palique* és del 1893.

56. El primer capítol de *Torquemada* de Galdós aparegué a «La Vanguardia» (29-xii-1893).

57. De les cartes de Joan Sardà a Josep Yxart només n'he localitzat una que es troba entre les «Cartes adreçades a Yxart» que guardava Narcís Oller i que el seu fill diposità a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, sèrie I, manuscrit núm. 335-1.

58. L'article de Sardà sobre *Dolores* va sortir el 17 de febrer de 1894 i després a *Obras escogidas*, vol. I (Barcelona 1914), ps. 281-288.

59. La publicació setmanal de les trameses que formen *El arte escénico en España* s'interrump entre el 15 de febrer i l'1 de març.

pensar y pensar y somiar cosas y més cosas que se'm quedan adintre com en el període líric dels divuyt anys. Quinse días enrera, una certa laxitut de convallescent que-s reposa y nutreix, una calma d'home madur, m'havien aguantat l'ànima y-m semblava qu-aguantaria més, però torno a estar frisós altra vegada. No tinch ahont girar-me... ¡ni un minat de vida intelectual y espiritual a la meva! ¡Oh, és que res! ¡Prou!

Donchs, sí: ya hi despatxat a n'en Gaspar⁶⁰ com hi pogut. Tinch al teler a n'en Galdós y tot això de si'l novelista pot ser autor dramàtic y si la novel·la al teatro... y tornem-hi. ¡Y lo bo és que tampoch me decideixo a despatxar-ho *càlamo currente y d'a peu près*. ¡Ca! Vull dir lo que penso, vull que sigui fundat, convincent, categòric, clar, vigorós, xispejant, ameno, artístic, etc. etc., costi lo que costi... ab la manxiula al coll y aburrit y tot.

Las lecturas van *son train*, ab el desordre de sempre. Te'n donaré la nota. *La Divina Comedia* ¡colossal! *Tentativas dramáticas* de Valera, deliciós a ratos; *Cuentos italianos* de Grazini, deliciós com Bocaccio, *Revistas parisiens* de Gròs-Claude l'amich (?) d'en Peyo, menos divertit de lo que-m figurava: un Mariano Cavia... francès; és dir, superior an ell, y el seu model, y... un *Diccionario de sinónimos*. Espero tenir el discurs d'en Brunetière⁶¹ que m-el menjaré com una bresca. ¡Què tonto, però què tonto el pobre Coroleu fent-li objeccions!⁶² ¡Quinas criaturadas! En Boixet també...⁶³ quan se fica en això, se veu bé que prova el pa que s'hi dóna. El xicot ho coneix, y una vegada ha apuntat una idea la deixa en l'aire, lo d'en Rossinyol⁶⁴ és d'un que no sap l'ofici... però ¡quins llampechs d'en tant en tant!

Teu

Pepe

Digas al Oller que hi rebut la seva⁶⁵ y que la contestaré prompte.
¡Orate fratres pro meo tempore belli!

8

Ciurana, 20 agost 1894

Amich Sardà:

¡Pensar que lleigeixo la *Degenerence*⁶⁶ en mitj d'una tribu del «homme carnassier et primitif!» ¡Veurem estudiant aquelles heretjias sobre tota classe de místics y escanyolits, al meteix costat d'un rectó que fulleja el missal per la festa del endemà... y que peta de gras, vermell, apoplètic, com una caricatura de Moliné... en color! És impossible que de prompte ab quatre ratllas, t'immergeixi en el meu medi ambient actual! ¡Impossible! ¡Si-m vegessis!... No ho intentaré: hi perdut el gust per las descripcions literari-epistolars. És més:

60. El dia 1 de març de 1894 Yxart publicà a «La Vanguardia» el comentari de *Huelga de hijos* d'Enrique Gaspar i el començament de l'apartat on tracta el teatro de Galdós, concretament el fragment que a l'edició ocupa les pàgines 304-319.

61. Es refereix al discurs de Brunetière amb motiu de la seva entrada a l'Académie Française succeïnt John Lemoine.

62. COROLEU, *La prensa y la sociedad* («La Vanguardia», 21-II-1894).

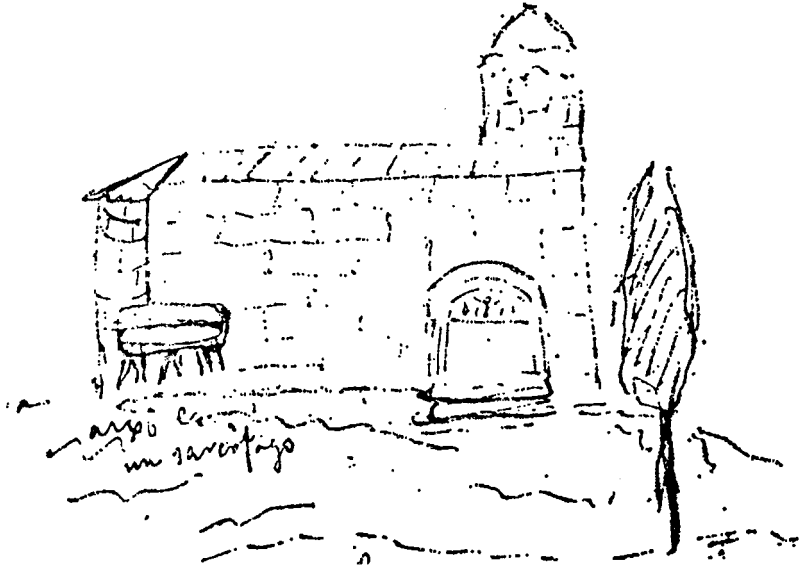
63. Ezequiel Boixet, amb el pseudònim de «Juan Buscón», va escriure dos articles a «La Vanguardia», a la seva secció «Busca, buscando», dels dies 19 i 20 de febrer de 1894, que són una defensa contra l'atac que Brunetière va fer a la crítica periodística per la seva poca seriositat i excessiva improvisació.

64. Rusiñol, a la seva secció «Desde otra isla» i a l'article corresponent al 22 de febrer del 1894, fa una allusió irònica als acadèmics i a les acadèmies.

65. Aquesta carta de N. Oller a J. Yxart no s'ha conservat, però sí la resposta, datada a Tarragona el 27 de febrer de 1894 (*Epistolari de Josep Yxart a Narcís Oller*, «La Revista», xxii:1, 1936, p. 69).

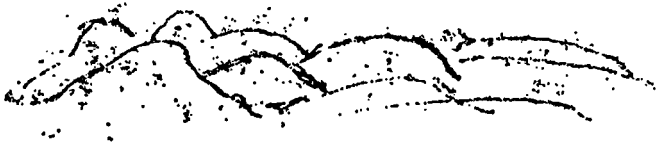
66. Obra de Max Nordau.

ya no veig el natural, literàriament. ¡Ca!... veig homes y donas, que vihen com poden, poch més o menos com per tot: conversas insípidas, queixas de misèria, de malalties, de morts, etc., etc... res descriptiu, ni poètic. L'escenari és el de sempre, en aqueixos llochs: quatre cases negrencas, de pedra y fanch; carrers estrets, empedrats ab llosanas o palets de riera; una iglesieta romànica, sencillíssima, d'una simplicitat preciosa:

Para el salón de «La Vanguardia»,⁶⁷

un abeuradó, y res més: tot això col·locat en el cim d'un turó que domina una mar alborotada de montanyas, sèrie d'onas gegantinas, o rompiments de teatro, l'un derrera l'altre.

En quant a la gent, no la veig en lloch: crech que són entre homes, donas y criaturas, uns vuytanta, però may són al poble: alguna dona, al brançal de la porta... algun xicot que va a abeurar la mula... y el rectó, el rectó és el meu dispesar, té la pretensió de ser molt obsequiós, molt campechano, molt estimat de tothom, y ho és, el pobre home... però m sembla que al poble, ya no li fan cas. A las tantas de la nit, quatre *calaveras* tocan la guitarra y cantan cansons castellanias, aquí mateix, a la porta de la rectoria, sota la meua finestra: a la iglésia, en prou feynas hi veig ningú: quatre vells!

La casa del rectó, ya te la figuras. Està tota emblanquinada; té el seu hortet; en el menjador, hi ha ximenea, un quadro dolent, al oli, d'una Concepció, que el rectó ha restaurat (històrich) ab *mangre, ocre, y llustre de las botinas*: ni en Casellas fóra capàs de dir de quin *isme* és. A cada costat d'aquell ade-

67. El «Salón de la Vanguardia» era una secció on s'informava els lectors de les exposicions que se celebraven a la seu del diari.

fessi *antich* hi ha els dos cromos coneguts: de la *Juana la loca* d'en Pradilla,⁶⁸ y la *Maria Stuart* despedint-se cap el patíbul. Sobre la ximenea, las conseqüents puñeterias de tabaqueras de marqueteria y de terrissa, tarjeteros de felpons, etc. A las parets tres generacions de rellotjes: un del any 8 ab pesos; un de petit, ab capsa plata ruolz; un altre més modern... que no va. De la làmpara de petròleo penja una pera d'un timbre elèctrich... que tampoch va.

En quant al estat de cultura del home «carnassier», t'en vull donar alguns detalls anecdòtichs, perquè els comparis ab els refinaments d'una «recepció» a la Cort o una conversa de boulevard; «l'homme degeneré».

El dia de la Mare de Déu, el jovent (mitja dotsena de xicots, y tres xicas) ballava cocas a la plassa. ¡Ara tu ab la teba imaginació de ex-secretari dels Jochs Florals, ya-t figuras una plassa més o menos petita, però típica, ab porxos, la casa de la vila, etc., etc. ¡Atura't! ¡No tinguis aqueixa fantasia! La plassa aquí és un tros de carrer de l'amplada de dos passos, desempedrat. Per balla-hi van tirar una mica de terra y a sobre una capa de palla podrida. La música era una guitarra y un violí; els xicots, sonsos y avergonyits, no s'atreuïan a comprar cocas que se subastaban a crits, ni a treure cap dona y ballaban ells ab ells, no abrassats, sinó saltant una espècie de fandango o jota. Per fi, un d'ells s'anima y treu parella. Ella, avergonyida, volia fugir y ell li diu: —*Si marxex, t'apedrego.* (ric) ¡Figura't l'emperador Guillermo dihent això a la emperatriu d'Àustria en una recepció!

Un altre *bon mot*. Compareix un xicot, recien casat, y li fan broma de que balli, dugas conegudas. ¿Què dirà la dona? —¡La dona!, a les dones, tacó; ja li he dit. *Totes són lo mateix; manses, manses, però a lo millor... mira.* Y s gira de cul, y comensa a tirar cossas: ¡*Totes són guites!* ¡Gran riallada general! ¡És una observació de Jules Lemaitre!

Un altre. Al sortir de missa, el rectó es detura a parlà an uns forasters de Barcelona (¡ay!, ¡també en tenim!) S'alaba d'haber desterrat la blasfèmia del poble. *Lo que no hi pogut lograr* —afegeix ab la major serietat— *és que no s caguessin al carré* (ric). Y exaltant-se ell meteix, a la idea de la seba impotència, segueix ab la mateixa serietat: —*Tant que l'altre dia vaig estar tentat de fer un escarment, devant de casa, posant un rètol, en una cagarada que hi havia, que digués: «Cagarada de Fulano»* (rigurosament històric). ¡Y tots els oyents se quedan tan serios, aproban ab el cap, s'exclaman: *és una vergonya!* Y yo comenso a fer com que tusso, apreto a corre, me tapo la boca com puch, y-m fico al quarto rihent com un boig. ¿Quantas escalas d'homes s'han de pujar, des d'aqueix rectó y la seva acció social sobre la xisca, a Lleó XIII, ocupant-se en atreure's las Yglésias d'Orient?... És lo qu-explica Max Nordau: ¡juns vint-i-dós o vint-i-tres grahons!

El llibre m'agrada molt y per a mi tira per terra molts dels ídols de l'«Avens» y ns posa en guàrdia (¡Per cert qu'és molt còmich pensar que aquells xicots van portar a Max Nordau a que visités la seva capelleta y l'home devia dir: —¡vaya uns abortos! Si sabéssiu lo qu-en penso dels vostres ídols!) Lo que hi ha és que, per més que s'esforsi, la tesis *teratològica* del llibre no surt prou clara y, com tota la teoria antropològica, resulta una mica còmica. ¡Això de que un Zola, un Wagner, un Ybsen, sigan gent de manicomi... és graciós! Boiços, és clar que ho són, però *boiços* com tot poeta —en el sentit còmic de la paraula—, però no com els de la «Nueva Belén».⁶⁹ Las provas de la locura, ab els seus llibres al davant, és de lo més estirat pels cabells que hi llegit may. Ara, poetas com Baudelaire y filòsophs com Nietzsche y fins Maeterlinch realment resultan bastant mal parats y sobre tot el segon que va entussiasmà tan a n'en

68. Yxart dedicà un extens article a *Pradilla* publicat a «Arte y Letras» (Barcelona, 1 de maig de 1882).

69. «Nueva Belén» era una revista frenopàtica que s'editava a Barcelona amb el títol d'«Eco Científico del Manicomio de Nueva Belén» i la dirigia el Dr. Joan Giné Partagàs.

Maragall: no li voldria dir. En efecte: els dos primers van acabà en un manicomí y lo qu'és els seus escrits ya ho feyan sospitar. ¡Veurem com finirà Maeterlinck y allavoras t'hauràs lluit tu que ns el vas descobrir!⁷⁰ Ara, antes de fer una crítica s'haurà de pendre el pols al criticat, com un metje a un malalt. ¡Què en Puig y Valls⁷¹ te demana un pròlech —(com ya m'ha succehit)... ¡jala!... cap a trobà a n'en Rodriguez Méndez⁷² a veure si, d'amagatotis y per un tant alsat, t'averigua l'estat d'aquell xicot y de la família!

*Lourdes*⁷³ té unas quantas pàginas portentosas, com tots els llibres d'en Zola, ¡pobre degenerat! El capítol del gran miracle de la protagonista, la descripció de la professó etc., ma van alsar de la cadira, tot ert y els cabells de punta. És un monstre que diu lo que vol, tot lo que vol, sobre tot lo gegantí: és un Valmiky dels temps moderns. Yo que tinch encara fresca y enfonsada al cor la impressió de tot *Lourdes*, el vaig tornà a veure, fins ab coincidèncias de visió, en els detalls, que m'han trastornat com una alucinació. ¡És un mestre! El partit que treu de la història de la Bernadette encanta. Al costat d'això hi ha moltes pàginas pesadas y fluixas: aquí y allà algun síntoma de decadència visible, incomprendible; sobretot, quan filosofa, està deplorable. Si no l'has llegit,... agafa tot seguit *Lourdes*. Després de tot, és encara lo més sòlit de lo que surt.

Y no t vull dir res més.

Escriu.

Recados a tots.

Sempre teu afm.

Yxart

A Sánchez Ortiz que hi rebut els articles de «La Epoca»⁷⁴ y del «Diario Catalán»,⁷⁵ y que li escriuré.

¡Quina tinta!... ¡És tota una civilisació primitiva y eclesiàstica!

Al meu nom

en casa el cura-pàrroco
de Ciurana

9

Tarragona, 27 n[ovem]bre 1894

Amich Sardà:

Molt m'ha alegrat que al últim t'hagi's decidit a fer-la petar una mica. M'has donat un rato excellent ab la teva carta y un altre ab el teu article *El nuevo Egipto*⁷⁶ que, per cert, ha obtingut un èxit domèstich general, perquè com en Paco és un entusiasta teu y del teu esperit conservador y sempre sugestiu d'energias de la voluntat, se va engrescar tant qu'ha anat per aquí donant lec-

70. Joan Sardà va introduir a Catalunya el teatre de Maeterlinck, sobretot des del seu article *Los dramas de Maeterlinck*, publicat a «La Vanguardia» el 20 de desembre de 1892.

71. Puig i Valls era enginyer forestal, publicista, tarragoní i de la mateixa edat que Yxart. A l'època que Yxart escriu aquestes cartes, Puig publica a «La Vanguardia» una sèrie de cròniques d'Amèrica amb el títol «Del Atlántico al Pacífico».

72. Rodriguez Méndez ocupà el 1874 la càtedra d'Higiene de la Universitat de Barcelona i va escriure diferents monografies de caire mèdic.

73. Aquesta novella de Zola s'havia editat a França per primer cop el mateix 1894.

74. A «La Época» (14-viii-1894) es va publicar un fragment d'*El arte escénico en España* (sobre el teatre de Maeterlinck).

75. Al «Diario Catalán» del 15 d'agost de 1894, hi ha una carta signada amb la inicial S. que vol puntualitzar algunes afirmacions d'Yxart sobre el teatre de Galdós a *El arte escénico en España*.

76. Joan SARDÀ, *El nuevo Egipto*, «La Vanguardia» (27-xi-1894).

tura repetida de la teva obra a la sala de dalt. Des d'aquí sentia la veu del meu germà entonant l'article ab tot l'art que jo volia ensenyà un temps,⁷⁷ devant d'alguns canonjes y beneficiats de tertúlia que feyan «molt bé» «molt bé» «bravo», «bravo». Ves per ahont podias pensar tu qu'escribias pe-ls capellans de Tarragona, que de segur que si algú tenias a la memòria era la *penya*,⁷⁸ o en Sol y Ortega o-ls magistrats etc. Donchs, no. Això de las lletres de motllo té això: que may se sap ahont van ni qui s'en farà compte. ¡Suposa't que de pas hi posas una broma contra el clero! Res: una frase. ¡Qui t'hauria dit qu'allò t'enagenava un èxit ahont menos podias pensar! L'article quedem en que és de primera y no més hi trovo a faltar un *ramalazo* final contra aqueixa Espanya que, per un costat se subleva d'indignació patriòtica contra quatre moros y per altre se deixa pendre la soberania com si tal cosa.

¡Quin article! d'en Mañé sobre'n Salvador!⁷⁹ Vaja, pífia sobre pífia! Aquella gent, ab això de la religió, s'ha tornat *mema*. ¡Quin punt de vista més esquitit y pobre, y quina obsesió els hi ha donat l'home més miserable y estúpit y menos interesant de tots els que han pujat al patíbol! Y pensar que per un homes aixís se trenca el cap, fent en Mañé lo que no ha fet may: *tracità l'actualitat el mateix diumenge!* Ni que se li hagués mort el pare! Això sí qu'és problema y problema gros y qu'espana: aqueixa gran seba del vell: la eternitat. ¡Sembla imposible, imposible! ¡Tot a propòsit d'aquell desdixat qu-havia comès el crim més repugnant de tots y que no ha demostrat ni una sola, ¡oh és que ni una condició que-s fes simpàtic! Perquè jo torno a lo mateix: no sé com fins a tu s'ha pogut donà alè per escriure las dugas cuartillas que li dedicas. ¡Fins l'imbècil Mompert⁸⁰ era més digne d'atenció! L'efecte que-m va fer tot lo dels seus últims moments, va ser una repugnància pròxima al vòmit y com si diguéssim abstracta, no concretada en aquell cas; la repugnància que fa exclamar: ¡però és posible qu-encara s'executin aixís las sentèncias en un país que-s diu civilisat? ¿Es possible qu-encara es tingui exposat un home durant 24 horas a las torturas de la agonía, a la borratxera y al sub-deliri d'una perspectiva tan horrorosa? ¿Es possible que an aquest home tinguin el dret de martiritzar-lo tot un dia y tota una nit, recordant-li qu-ha de morir? Y, en fi, ¿és possible que hi hagi uns bèstias encarregats de escriure hora per hora aqueixos torments, aqueixas crueltats, aqueixas indecèncias y que tot se fassi per vendre-ho a cinch cèntims y fer aquell dia unas quantas pessetes més? Aquí ja no puch més y omplo la gibrella entre suhors frets y llàgrimas! Yo crech que no ha de passar molt temps que no cridi tothom: ¡prou!... ¡qu'es fassi més depressa! Y dintre un sigle semblarà potser més increïble que tota una ciutat passés una nit ab un condemnat a mort en tals condicions, qu-a nosaltres allò de que-ls reys anessin a veure cremà heretjes. Vet aquí tot lo que-m va fer pensar aquella horrorosa nit d'en Salvador, nit d'un estúpit canalla, emborratxat y delirant!

Aquí també ha interessat el cas de la seva no conversió. ¡Y cosa estranya, com els capellans que veig són rabiosos anti-jesuïtas se fregavan las mans tan alegres com en Roca y Roca⁸¹ y en feyan del cas un gran plat. Jo t'haig de

77. Yxart va publicar alguns articles sobre la lectura correcta d'un text literari: *Arte de leer una poesía de Bécquer*, «La Ilustración» (12-II-1888); *Lecturas públicas*, a la mateixa publicació (4-XI-1888), recollida a *El año pasado* (1889), ps. 19-29, i també a *Coque-lin, monologuista*, dins *El año pasado* (1888), ps. 43-56.

78. La penya de l'Ateneu (vegeu la carta cinquena).

79. MAÑÉ I FLAQUER, *El caso Salvador* («Diario de Barcelona», 25-XI-1894).

80. Josep YXART, *El procés Mompert*, dins *Obres catalanes* (Barcelona 1895), ps. 412-422. Segons la nota de Narcís Oller, aquest fou el darrer treball que va escriure Yxart; després «la malaltia li arrencà la ploma dels dits per sempre més».

81. Roca i Roca en parla al seu article setmanal *La semana en Barcelona* del 25 de novembre de 1894.

confessar la meua misèria: també n'he tingut *una alegria*: és un nou període cleròfobo⁸² que m'agafa. ¡Què se yo! Fa temps que-m va empipant això de que'l clero se torni a creure capàs de tot y salvador y redemptor nostre. ¡Els han de tornà a ensenyà! ¡Els ens arreglaran la cuestió social! ¡Els pacificaran las concièncias! ¡Què tanta cosa! Ya comenzo a sentir la emulació del seglar en front del clergue, com sentim tots per l'altra banda l'amor propi de *civils* devant del militar! ¡Que no senyor! La ciència és laica y ya no són ells qui la ensenyaran, perquè, per més que fassin, no-n saben! La cuestió obrera no és tota de llibret de *regles de bona criansa cristiana*. És cuestió per seglars y els seglars s'han d'arreglar com pujan... En fi, que-m carrega que tornin a fé'l fatxada basats en la por. Per això m'alegro, com per competència, de la planxa qu-han fet. Perquè ya te la pots mirà, ya. ¡És grossa, és grossa, y d'alguna transcendència! Ho hauria sigut la conversió; just és que ho siga la no conversió. S'han acreditat de poc psicòlechs, d'afamats de conversions, de lleujers, una gent que té una llegenda de guineu que espanta. Això-ls hi farà mal per molt temps. Han ensenyat las cartas. *Y yo m-en regositjo*. Perquè són uns farsants; perquè són capassos de tota servitut, con tal de dominar. T'ho volia posà en llatí qu-és com ho trobo, però no està bé lluhir sentèncias.

Estich aburridíssim y, a pesar de tot, ab temor de moure'm, donat lo delicat qu'estich. Ara, sobre'l no poguer parlà per falta de veu, s'hi afegeix una certa tos convulsiva en quan parlo! M'ha anat calmant, però la *cossa del hivern* m'ha alarmat y entristit de debò. ¿Què faig a Barcelona en una dispesa? ¿Y què faig aquí tan sol? Noy, el dilema és horrorós. Si d'any en any vaig perdent y haig de passà els hiverns a casa fet un conco de Tarragona... ¡ya veus quin porvenir! Me desespero, m'enrabo pensant que ja las estacions disposan de mi!... que no puch parlà, que no puch fumà, que no puch portà la vida lliure entre vosaltres, que no puc treballà al vostre costat! Si vegés-siu com ho passo y com haig de treballà, -m compadiriau!

Ab tot y això no crech qu-aguanti molt temps, perquè-m moro de tristesa y monotonía.

Te vull escriure llarch⁸³ sobre un altre assumpto interesant d'aquí poch dias.

Teu

Yxart

10

Sr. D. Juan Sardà.

Tarragona, 31 janer 1895

Amich Sardà:

Ahir vaig llegir ab molt gust el teu hermós article *Pour la couronne*⁸⁴ (consti, entre parèntesis, que l'exemplar del drama encara no ha arribat). T'agradesch la *misiva*,⁸⁵ y en altres dias, ja tindrias la contestació pels bigotis, però ¡noy! he perdut de tal manera l'esma en aquesta abominable terra, y desde qu'estich malalt, que ya em quedo a mitja correspondència ab totas las cele-

82. Algunes cartes adreçades a Narcís Oller entre el 1868 i el 1874 mostren ja aquest sentiment de clerofòbia, especialment contra els jesuïtes.

83. A la carta següent, datada a Tarragona el 20 de desembre de 1894, li demana consell sobre el cas de separació matrimonial d'una parenta seva, i a la carta del 30 del mateix mes comenta els consells que li ha donat el seu amic Sardà.

84. J. SARDÀ, *Pour la couronne*, «La Vanguardia» (30-I-1895).

85. L'article esmentat és escrit en forma de carta a l'amic Yxart, que és a Tarragona.

britats. ¡Que Mañé m'escriu! Bueno: ya l'aniré a veure! ¡Què Sardà t'escriu! ¡També! Un dia o altre-ns veurem! Ara mateix per contestà an en Pérez Galdós,⁸⁶ que m'estima molt, però qu'ademés s'agencia els seus *cornacs* que el passegín; per contestar-li, dich, he perdut dugas tardes, després d'haver dedicat unas horas a llegir *Los Condenados*. ¡Y no perquè tinguis que mentir per dir-li cosas agradables —esfors qu'a la nostra edat, ya no fa ningú, per bèstia— sinó perquè estich tan emperesit y rovellat ab los primers y fatals síntomas de la vida aquí, que no trobo formas flexibles y decents per cartejar-me ab vosaltres. El cas és que el pròlech, son assumpto, la manera d'ésser tractat, la ocasió etc, tot mereix per a mi els més franchs elogis. El drama, el meteix drama, a pesar de sas estranyesas, té —com ya hauràs vist—, cosas ben rebonicas y sa tendència és digne també d'una incensada y pròpia del talent de D. Benito. ¡Ab tot això, li he escrit una carta ramplona y plena de grops, tot tement que la publicui. Si és cas me lliurarà que la cosa ya va cansada, sinó... ¡deixa't d'un *maestro en criticas*, que-t diu *maquet* en dias de desaliento!

¡Si, noy, sí, estich perdudot y ple de remordiments com tot home que-s deixa abatre per uns quans dias de molèstia física! L'Oller ya t'haurà contat els atachs nerviosos que hi tingut, y las manias que m'han deixat. ¡Quan la publicació de *El arte escénico*⁸⁷ tornava a anà com una seda... aqueixa interrupció m'ha disgustat, m'ha enrabiât, m'ha enervat, ab aquella indecisió rara de la peresa *neraustènica* en què'l malalt sent no treballà y no treballa. Ven ve, a pesar de tot, si aqueixa semana ho torno a empendre surti com surti.

¡Yo lo que vull, lo que desitjo d'un modo desesperat, és tornà a Barcelona! Els frets, sempre aqueixos frets me detenen, me fan por. ¡Si gosés ploraria al pensar que a mi me coarti la voluntat la temperatura! No, no diguis que no hi sigut afortunat y que no mereixia aqueixa sort!... Però, en fi, la esperansa no m'abandona encara, a pesar dels amohinos materials que pesan sobre mi y entre altres la necessitat de pendre una resolució nova y radical en això de la afonia, que ja em dura massa, que m'amenassa constantement ab la perspectiva d'una operació que no és per mi ¡Carall, carall! ¡quin capgirell en un any! Cregas que l'amargó que-m va deixà, no fa més que tornar-me a la boca, y és d'aquellas tals qu'un s'emporta a la caixa! Casi no sé com m'ho [he] pres tan a la galana, essent més pena de nits que de dias y disposat a distreure'm o al menos a no queixar-me.

En fi, xicot, un dia o altre-ns veurem y encara tornarem a fer articles y a gosà una mica! ¡Plans no m-en faltan! Vull fer un tomo català, de cosas com el *Suïcidi de l'Elvireta*,⁸⁸ *cosas vistas*: en tinch tantas y que-s prestan tant! ¡Les sessions del jurat de Mompert,⁸⁹ per exemple! Si no més cal fer un esforç de memòria! Ademés, el drama, el drama de aquella malcasada⁹⁰ va prenent forma y vida tan vigorosa ya en mon cervell, que l'hauré de parí ¡Hi tinch fe! Si-l fes, si surtis com l'imagino, si arribés a autor dramàtic als quaranta dos! Me cohibeix encara l'escrúpul d'usar un assumpto de personas conegudas ab indelicadesa, però hi veig tals variants, y algun personatge de creació del que tu ab la teva carta m-en vas donar, no la figura, pero sí els pensaments y

86. Aquesta carta, datada el 30 de gener de 1895, es va publicar a «La Vanguardia» del 27 de juny d'aquest any i fou reproduïda per Rosa CABRÉ a *Epistolari Pérez Galdós-Yxart*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», vol. III (Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1981), ps. 215-218.

87. Josep Yxart, que escriu el segon volum d'*El arte escénico*, interromp la publicació de les trameses des del 10 de gener al 14 de març de 1895.

88. Pel seu argument, podria tractar-se de *D'un recó de món* (YXART, *Obres catalanes*, ps. 391-411).

89. Vegeu la carta novena, nota 80.

90. Dels problemes d'una seva parenta malcasada, Yxart en parla amb Sardà per demanar-li assessorament jurídic a les dues cartes conservades anteriors a aquesta, corresponents als dies 20 i 31 de desembre de 1894.

tendència... ¡en fi, veurem! El plan m'ha obsessionat tant que fins volia fer la bestiesa, ¡o no bestiesa, qui sap! de proposar-li la col·laboració an en Pérez Galdós, perquè m'prestés la forma, y ab la (...)»⁹¹ tació a un medi castellà, el desfigurés una mica!... Però n'estich gelós. Sento el drama; veig las escenas a fer; trobo una grandesa y amplitud de miras en las consecucions que podria treure l'espectador, del cas, guiat pe-l personatge gros de l'obra, ¡un vell en la casa!... Ya n parlarem. Per ara no diguis res, més qu'al Oller. Ni una paraula! ... També vull que li anuncihi un cuentet que m sembla que os agradaria! ¡També és un fet real y positiu, d'una psicologia estranya! ¡Oh y per cert qu'ara recordo que encara no li he escrit al Ollé que *La Magrana*,⁹² digui lo que vulgui, me va agradà molt (...)»⁹³ millor qu'ha escrit últimament ¡Allò de alternà el cuadro del ball, ab l'espectacle (...) a misèria és una bonica troballa y està fet ab una gran delicadesa.

Adéusiau. Sempre teu

Y(...)

¡Ah!... digueu-me a volta de correu, si ya ha sortit ¡*Peñas arriba!* Haig d'escriure a En Pereda!

91. Paper malmès pel temps. Aquests fragments del text o han desaparegut o són il·legibles i els indiquem, a partir d'ara, amb punts suspensius i entre parèntesis.

92. *La magrana* és una narració de N. Oller que es va publicar a «*La Renaixensa*» del gener de 1895, ps. 1-8, i a «*La Veu de Catalunya*» del 13 de gener del 1895, ps. 17-20, recollida més endavant dins *Figura i paisatge* (1897).

93. Li ho dirà en una carta sense data que és el núm. 2149 de la sèrie I de l'epistolari a Narcís Oller.